

Posudek na bakalářskou práci

Magdalena Górska: Ustavování a hranice těla: pojetí tělesnosti u Judith Butler

Troufal bych si tvrdit, že v mnohotvárné oblasti gender studies se v posledních desetiletích vynořila jediná osobnost, jejíž teoretická práce se neomezuje na partikulární aspekty genderové problematiky (jakkoli se v případě mnohých teoretiček jedná o příspěvky mimořádně jasnozřivé a podnětné), ale snaží se skutečně vybudovat souhrnnou a koherentní teorii, jejíž dosah výrazně přesahuje otázku genderu jako takovou a dotýká se otázek obecnějších: touto osobností je právě Judith Butler.

M. Górska se sice ve své práci zabývá především pojetím tělesnosti u zmiňované teoretičky, avšak vzhledem k tomu, že se jedná o téma zcela klíčové, kolem kterého celé myšlení Judith Butler do značné míry krystalizuje, máme nakonec co do činění s velmi důkladným a subtilním úvodem do jejího myšlení, který zajisté není (a nechce být) vyčerpávající, ale ukazuje vposledku všechny podstatné rysy, jimiž se toto myšlení vyznačuje.

Za první – a velmi podstatný – klad předkládané práce považuji její dobrou strukturaci. Po úvodní kontextualizaci a vymezení teoretického prostoru, do něhož myšlení J. Butler vstupuje (zmíněna je zde fenomenologie, dekonstrukce, psychoanalýza a některé předchozí genderové teorie), následuje vlastní výklad pozic, které Butler zaujímá, a ke konci práce se autorka (s invencí a teoretickou pronikavostí, jež by obstála i tehdy, kdyby se jednalo o práci disertační, a ne bakalářskou) vyrovnává se všemi hlavními námitkami, které byly vůči Butler vznášeny ze strany jiných genderových teoretiček. V této kapitole oceňuji především způsob, jakým Magdalena odrovnává onu do omrzení omílanou ukňouranou námitku, že Butler píše příliš nesrozumitelně: jejím cílem skutečně „není čtenáře uspokojovat“ (str. 65), tj. podporovat ho v jeho lenosti, nýbrž nutit ho přemýšlet a především vytvořit teoretické dílo, které – pateticky řečeno – nějakou dobu přetrvá, a podle mého skromného názoru přetrvá i tehdy, když po těchto krátkodechých kritikách ani pes neštěkne. V kapitole o lingvistickém monismu čtenáře zase zaujme neobvyklý, ale pozoruhodný odkaz na Kanta (str. 69), který vskutku může v mnohém objasnit, jakým způsobem se Butler staví k existenci či neexistenci mimodiskursivní reality. A stejně dobře je Butler obhájena i tehdy, když se jedná o její pojetí resignifikace a nedůvěru k naivnímu konceptu revoluční praxe.

Protože autorka sama mě žádala, abych spíše oponoval než chválil, pokusím se na následujících řádcích zformulovat několik poznámek, ovšem s tím dodatkem, že se nejedná o námitky „tvrdeho“ typu (abych přejal autorčinu terminologii), které by jakkoli chtěly zpochybňovat výjimečnou kvalitu této práce, ale o eventuální náměty do diskuse.

- 1) V textu chybí jedna základní reference, na kterou se Butler sama mnohdy odvolává, totiž Althusserovo pojetí ideologie a interpelace. To neříkám proto, že bych chtěl Magdalenu poučovat, ale proto, že toto pojetí umožňuje velmi elegantně odpovědět na otázku, která je v určitém typu kritiky, jíž byla JB podrobována, zcela klíčová a v krystalicky jasné podobě je ostatně zformulována na str. 84: „Pokud je gender konstruktem, kdo tuto konstrukci vytváří?“ A otázka z toho plynoucí: Jak je možné, že pojetí performativity a utváření identity, jak jej JB postuluje, se nezvrhne do rigidního determinismu? Althusser odpovídá jednoduše: ideologie (v případě JB se jedná o performativitu, ale jinak je to velmi podobné) interpeluje subjekty, tj. vytváří je právě jakožto subjekty, ale sama na druhou stranu potřebuje tytéž subjekty k tomu, aby tato interpelace mohla probíhat a aby ideologie sama mohla udržovat svou interpelativní sílu. Konkrétněji řečeno: škola vytváří ze studentů studenty, ale sama potřebuje studenty, aby mohla být školou – kdyby do školy žádní studenti nechodili, škola jako ideologický aparát by se neudržela. Jedná se o oboustranný proces, který je mimo protiklad aktivity a pasivity (S. Žižek mluví o „autopoietické kauzalitě“), a přesně totéž se děje i u JB. Magdalena k podobnému závěru dochází na str. 84 – 85 sama od

sebe, ale odkaz na Althussera by jí umožnil dospět k témuž zcela bezbolestně. Althusser dále dodává (a myšlení JB tomu opět není nijak vzdálené), že podstatou ideologie je zakrývat svou vlastní ideologickou podstatu (Althusser používá freudovského termínu popření, *verneinung* – kdyby se škola sama otevřeně prezentovala jako pouhý ideologický aparát, nikdo by tam nechodil), avšak rubem tohoto zakrývání je na straně subjektu uznávání ideologie jakožto ideologie (protože jinak by studenti pedagogu neposlouchali). Je to velmi jednoduché a v mnohém to umožňuje objasnit některé body, které se u Butler zdají být trochu temné.

- 2) U bakalářské práce to samozřejmě není žádný problém, ale kdyby se Magdalena chtěla podobnou problematikou zabývat i v diplomce, neřkuli dále, stálo by za to podrobně si pročíst všechny autory, o kterých Butler píše. Magdalena totiž své oblíbené autorce příliš věří (i když se chová velmi opatrně a dotyčná věta je v práci vždy uvedena souslovím „Podle Butler...“), pokud jde o její interpretaci autorů, s nimiž polemizuje. Avšak Butler, při vši úctě k ní, se všemi interpretovanými texty trochu čaruje. Nic proti, mírná dezinterpretace jiných autorů je nutná podmínka k vytvoření silné vlastní teorie a v dějinách myšlení se to dělalo odjakživa, ale stálo by za to podívat se, co vlastně *skutečně* píše sám Lacan, Foucault a další. Shodou okolností zejména v oblasti genderových teorií k jistému interpretačnímu zkreslení dochází velmi často. Takto je na straně 49 v poznámce pod čarou citována kniha *Lexikon teorie literatury a kultury*, kterou, přiznávám se, jsem nečetl, ale jedno vím jistě: Lacan v semináři *Encore* rozhodně netvrdí, že „žena nemá ve falickém uspořádání místo“. Tvrdí tam něco dost odlišného, totiž to, že na rozdíl od muže, který se cele identifikuje s falickým řádem, se s ním žena cele identifikovat nemůže (a nemá zde smysl rozepisovat se o tom, proč tomu tak je). To Lacan shrnuje slavným tvrzením, že žena není „celá“ v symbolickém řádu, a nakonec i ve slavné a nesčetněkrát citované (a nepochopené) větě, podle níž „žena neexistuje“. To, co neexistuje, je žena s určitým členem (*La femme*), tj. žena, která by se mohla bezvýhradně ztotožnit se symbolickým řádem – Lacan výslovně tvrdí, že skutečnost, že žena není celá v symbolickém řádu, neznamená, že v něm není vůbec, právě naopak. To ale neznamená, že v něm nemá místo: kdyby v něm neměla místo, nemohla by mluvit. Jednoduše řečeno, Lacan tvrdí pravý opak toho, co se píše v dotyčném lexikonu, a někdy není radno věřit sekundární literatuře. Podobně je tomu – a to už se týká samotné Butler – s pojmem *reálna*, které Butler bůhvíproč ztotožňuje s vnějškem a – což je ještě záhadnější – s materialitou. Pojem *reálna* je u Lacana velice mnohotvárný a na požádání je možno u obhajoby uvést řadu citátů z jeho textů, v nichž *reálno* zcela očividně a explicitně neznamená ani vnějšek, ani materialitu. Skutečnost, že *reálno* nespadá do symbolična, vede Butler automaticky k tvrzení, že je před-diskursivní (což není pravda, neboť u Lacana vztah *reálna* a symbolična není pojednáván v termínech časové následnosti) a materiální (což opět není pravda, protože např. v *Semináři III* je interpretováno jako pocit reality, kterou u psychotického subjektu vyvolávají jeho halucinace, a v *Semináři XI* se zase vykládá na základě aristotelského pojmu *týché* – kde je tu nějaká materialita?). Tím nechci říct, že by se mýlila Magda: docela prostě se mýlí Butler, a to dost zásadně. Tato jinak velice subtilní bořitelka všech zdánlivě samozřejmých dichotomií tu najednou začíná vytvářet dichotomie nové, například na základě záhadné myšlenky, že co není vnitřek, musí být vnějšek, přičemž sám Lacan přece věnoval značné úsilí tomu, aby tuto dualitu zpochybnil: odtud jeho oblíbený příklad Moebiovy pásky (v předložené práci je zmiňován na str. 34, ovšem v jiném kontextu) a boromejských uzlů, u nichž právě už není jasné, co je vnitřek a co vnějšek. To jen tak na okraj.
- 3) Což mě vede k formulaci další námitky, a to opět nikoli vůči Magdě, nýbrž vůči samotné Butler. Přesněji řečeno vůči úpornosti, s níž až nepochopitelně svéhlavě

odmítá jakoukoli možnost existence mimo- či před-diskursivního těla (v předkládané práci je tato námitka zmíněna na str. 93 – 98). To je skutečně jediný bod, kde bych do jisté míry souhlasil s výtkami, které byly Butler adresovány. Zdá se mi, že JB zde tak trochu nedostála jednomu ze svých historických inspiračních zdrojů, totiž Nietzsche. Je jeden aspekt Nietzscheho myšlení, ke kterému má Butler velmi blízko a který spočívá ve kritice „velkých“ pravd, o nichž Nietzsche tvrdí, že to jsou pouhé metafory, u nichž jsme zapomněli na jejich metaforický charakter. Kromě toho je tu ale něco jiného, totiž specifické myšlení těla jakožto heterogenních sil, které jsou násilně drezúrovány a stlačovány do toho, čemu říkáme subjektivita. Tělo tedy není u Nietzscheho pojímáno jako neutrální substrát, do něhož se moc pouze wpisuje, nýbrž jako intenzita či síla, kterou diskurs musí setrvale regulovat. Kdybychom pojímali tělo takto, jako sílu, a nikoli jen jako neutrální plochu, nebylo by možné překročit teorii performativního ustavování identity a uvažovat přece jen o jakémsi mimo-diskursivním těle, které má občas schopnost zcela rozvrátit diskursivní síť, která se snaží vytvořit z něho homogenní celek (například v případě intenzivní emoce nebo bolesti)? Takové pojetí tělesnosti najdeme třeba u Deleuze a Guattariho, které Butler, pokud je mi známo, nechává ve svých analýzách stranou. Nemáme někdy pocit, že naše tělo žije vlastním životem, zcela nezávisle na identitě, kterou mu uděluje diskursivní či performativní pravidelnost? Musím přiznat, že sice na jednu stranu obdivuji důslednost pozice, na niž se Butler staví, ale na straně druhé ohledně téže důslednosti poněkud váhám.

Vše, co bylo řečeno, však nemění nic na tom, že to bylo řečeno jako možné náměty k úvaze, a nikoli jako nějaká kritika. Práce Magdaleny Górské beze zbytku splňuje vše, co je od bakalářské práce možno očekávat, a nejen to: je to vyzrálá, promyšlená a teoreticky výborně zvládnutá práce, již by podle mého názoru po drobných úpravách bylo jistě možno, ba dokonce záhodno publikovat. Navrhuji hodnocení 47-49 bodů.

Praha, 10.7. 2006

Josef Fulka